

ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ ΚΡΗΤΗ

ΕΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

*«μηδὲ τοῦθ' ἡμᾶς λανθανέτω περὶ τόπων
ὡς οὐκ εἰσὶν ἄλλοι τινὲς διαφέροντες ἄλ-
λων τόπων πρὸς τὸ γεννᾶν ἀνθρώπους ἀ-
μείνους καὶ χεῖρους».*

(Πλάτων «Νόμοις» Ε 747 d).

Ἡ συγκέντρωσις καὶ ἐρμηνευτικὴ σύνθεσις εἰς ἐνιαίαν εἰκόνα τῶν πληροφοριῶν, γνωμῶν καὶ ἀποφάνσεων τοῦ κορυφαίου τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων Πλάτωνος περὶ τῆς Κρήτης εἶναι ἐν ἐπὶ μέρος θέμα τῆς γενικωτέρας ἐρεύνης τῆς σχέσεως τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν βιβαρρικὸν καὶ ἑλληνικὸν κόσμον καὶ τὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας καὶ ἱστορίας, ἐρεύνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἀφ' ἱκανοῦ χρόνου στρέψει τὰς ἐπιστημονικὰς προσπάθειάς μας¹.

Ἐπειδὴ δὲ ὑπολείπεται νῦν ἡ δημοσίευσίς τοῦ τρίτου μέρους τῶν σχετικῶν μελετῶν μας, δηλαδὴ τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν σχέσιν τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα, πλὴν τῶν Ἀθηνῶν — τοὺς λοιποὺς Ἰωνας, τοὺς Δωριεῖς καὶ δὴ καὶ τὴν Σπάρτην καὶ τὴν Κρήτην, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Δύσεως —, ἐκρίναμεν σκόπιμον, ὅπως προτάξωμεν τῆς ἐπικειμένης δημοσιεύσεως, οἷον εἰ πρόδρομον ἀνακοίνωσιν, τὴν παροῦσαν πραγματείαν, ἣτις στενῶς συνδέεται τόσον πρὸς τὴν εὐανδρον γενέτειραν, ὅσον καὶ πρὸς τὰ φιλολογικὰ διαφέροντα καὶ ἐπιτεύγματα² τοῦ τιμωμένου ἑξαιρέτου Κρητός.

Ὁ Πλάτων ἐκφράζεται περὶ τῆς Κρήτης εἰς πέντε διαλόγους του :

¹) Βλέπε : Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος, Α' Βαρβαρικά, Ἀθῆναι, 1938. Τοῦ αὐτοῦ, Platon und die Barbaren, Athen, 1938. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος, Ἀθῆναι, 1939. Τοῦ αὐτοῦ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ «Μενεξένου» τοῦ Πλάτωνος (Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπ. Θ)νίκης, τόμος 6ος, Μνημόσυνον Ν. Παππαδάκι), 1947. Τοῦ αὐτοῦ, Πλάτων καὶ Ἀθῆναι (ὡς Β' τόμ., 1ον μέρ. τῶν «Ἱστορικῶν γνώσεων τοῦ Πλάτωνος»), Ἀθῆναι, 1950. Βλ. πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἡμέτερα ἄρθρα : «Πλάτων», (Βίος, ἔργα, πλατωνικὴ ἐρευνα), «Μενεξένος», «Νόμοι» τοῦ Πλάτωνος, «Πολιτεία», «Πολιτικός», «Πρωταγόρας» κ.λ.π. ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ τοῦ περιοδικοῦ «Ἡλιος».

²) Τὰς πλατωνικὰς ἐργασίας τοῦ καθηγητοῦ Ἰω. Καλιτσουνάκη βλ. ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ του ὑπ' ἀριθμὸν 96, 109, 118 (Πλάτων), 127, 156 καὶ 181.

τὸν «Κρίτωνα»³, τὸν «Πρωταγόραν»⁴, τὸν «Φαίδωνα»⁵, τὴν «Πολιτείαν»⁶ καὶ ἰδίως εἰς τὸ πρεσβυτικὸν ἔργον του, τοὺς «Νόμους»⁷, διάλογον, ὅστις παρίσταται γινόμενος ἐν Κρήτῃ, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἰδρύσεως μιᾶς νέας κρητικῆς πόλεως καὶ μὲ Κρηῖτα, τὸν Κλεινίαν, ἐν ἓκ τῶν τριῶν διαλεγομένων προσώπων. Εἰς τὴν Κρήτην, καὶ δὴ καὶ τὸν παλαιὸν βασιλέα αὐτῆς Μίνων, ἀναφέρεται καὶ ἀπόσπασμα τοῦ ψευδοπλατωνικοῦ διαλόγου «Μίνωος»⁸. Τῶν ἀποφάνσεων τούτων περὶ Κρήτης, τὸ περιεχόμενον εἶναι ποικίλον: γεωγραφικόν, πολιτειολογικόν, ἠθικοπαιδαγωγικόν, ἱστορικόν⁹. Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τούτου εἰς τὴν προκειμένην μελέτην μας ἐρμηνεύομεν τὰς ἀνθρωπογεωγραφικὰς παρατηρήσεις τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς Κρήτης, τὰς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς ἐν μόνον ἔργον του, τοὺς «Νόμους». Σκοποῦμεν νὰ ἀπεικονίσωμεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν οὗτος εἶδε τὴν σχέσιν τῆς θέσεως, τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς γεωγραφικῆς ιδιοσυστασίας τῆς νήσου μὲ τὸν βίον τῶν κατοίκων

³) Κρίτ. 52 e.

⁴) Πρωτ. 342a κ.έ.

⁵) Φαίδων 58a.

⁶) Πολιτ. E 452c, Θ 575d.

⁷) Μνεία συχνὴ τῆς Κρήτης καὶ τῶν Κρητῶν ἐν Νόμοις πολλαχοῦ, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰ 8 πρῶτα βιβλία.

⁸) *Μίν. 318d κ. έ. Περβλ. καὶ Γοργ. 523e κ. έ. καὶ *Ἐπιστ. B 311a κ.έ.

⁹) Ὁ Henri van Effenterre εἰς τὸ βιβλίον του «La Crète et le monde grec de Platon à Polybe», Paris, 1948 (ἐν τῇ Bibliothèque des Ecoles Françaises d' Athènes et de Rome, ὑπ' ἀριθ. 163), ἐξετάζει τὰ τῆς Κρήτης καὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον κατὰ τοὺς κλασσικὸς καὶ ἑλληνιστικὸς χρόνους, μίαν ὀλιγώτερον γνωστὴν περίοδον τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς νήσου. Ἰδιαίτερον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου ὑπὸ τὸν τίτλον «Πλάτων καὶ Κρήτη» (σελ. 45 - 74) ἀφιεροῦται εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν (ἐν συγκρίσει καὶ πρὸς τὰ ἐπιγραφικὰ εὐρήματα τῆς Γόρτυνος κ.λπ.) καὶ τὴν προέλευσιν τῶν περὶ Κρήτης ἀποφάνσεων τοῦ Πλάτωνος, τῶν συναφῶν πρὸς τὴν νομοθεσίαν, τὰ ἠθῆ, τοὺς πολιτικὸς θεσμοὺς καὶ τὸν βίον ἐν γένει τῆς μεγαλονήσου. Ἡ ἐργασία, οὕσα πλήρως ἐνημερωμένη ἀπὸ βιβλιογραφικῆς ἀπόψεως, ἐξετάζει καὶ τὸ «τοπικὸν χρῶμα» τῆς σκηνογραφίας τῶν «Νόμων» τοῦ Πλάτωνος, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀσχολῆται περαιτέρω μὲ τὸ ἀνθρωπογεωγραφικὸν περιεχόμενον τῶν πλατωνικῶν ἀποφάνσεων. Θὰ ἦτο δὲ ἀναμφιβόλως πληρεστέρα, ἂν εἰς τὴν συνθετικὴν θεώρησιν τοῦ θέματός της ἐστηριζέτο ἐπὶ προεργασίας ἐρμηνευτικῆς πάντων τῶν περὶ Κρήτης ἀποσπασμάτων τοῦ πλατωνικοῦ κειμένου, πληρούσης ὅλας τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις μιᾶς φιλολογικῆς, φιλοσοφικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ. Πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς ἐλλείψεως, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει καὶ ἡ ἄλλως ὀξυνουστάτη πραγματεία τοῦ G. Rohr, Platons Stellung zur Geschichte, Berlin, 1932. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὑπῆρξεν εὐτυχესτέρα ἡ Julia Kerscheneiner εἰς τὸ βιβλίον της: Platon und der Orient, Stuttgart, 1945.

της, ἐνὶ λόγῳ τὴν σχέσιν φύσεως καὶ ἱστορίας τῆς Κρήτης ἐν τῷ ἀπαραιτήτῳ πλαισίῳ τῆς ὅλης πλατωνικῆς καὶ ἐλληνικῆς ἀνθρωπογεωγραφικῆς σκέψεως.

* * *

Αἱ ἀνθρωπογεωγραφικαὶ παρατηρήσεις τῶν «Νόμων»¹⁰ ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὴν ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ἔκδηλον στροφὴν τοῦ γέροντος Πλάτωνος πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἐμπειρίαν. Ὡς γνωστὸν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως τῶν Ἑλλήνων οἱ «Νόμοι» ἀποτελοῦν μεταβατικὸν σταθμὸν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸν Ἀριστοτέλη. Τὰ ἀνθρωπογεωγραφικὰ στοιχεῖα τῆς πραγματείας μας εὔρηται εἰς δύο κυρίως μέρη τῶν «Νόμων»: α) εἰς τὴν σκηνογραφίαν τοῦ διαλόγου ἐν τῷ Α' βιβλίῳ (625 b κ. ἐ.) καὶ β) εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ γενικοῦ προοιμίου τῆς νομοθεσίας ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Δ' βιβλίου (704a - 707e). Συν-

¹⁰) Τῆς βιβλιογραφίας τῶν «Νόμων» σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς: 1) Γενικὰ ἔργα περὶ Πλάτωνος: C. Ritter (A' 1910, B' 1923), Wilamowitz (A' - B' 1920'), P. Friedländer (A' 1928, B' 1930), A. E. Taylor (1927'), P. Shorey (1933), A. Diès (1930), L. Robin (1935). 2) Ἄρθρα: Ἴω Καλιτσουνάκη, «Πλάτων» ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. 20, σελ. 302 κ.ἐ. H. Leisegang, «Platon» ἐν τῇ RE — Κωνστ. I. Βουρβέρη «Πλάτων» (A'. Βίος, Ἔργα, Πλατωνικὴ ἔρευνα, ὁ Πλάτων καὶ ἡ ἐποχὴ μας) ἐν τῷ Ἐγκυκλοπ. Λεξικῷ τοῦ περιοδ. «Ἥλιος». 3) Εἰδικὰ ἄρθρα: Κωνστ. I. Βουρβέρη, ἄρθρον διεξοδικὸν «Νόμοι τοῦ Πλάτωνος» ἐν τῷ Ἐγκυκλοπ. Λεξικῷ τοῦ «Ἥλιου». 4) Ἑρμηνευτικαὶ ἐκδόσεις «Νόμων»: C. Ritter, Platons Gesetze, τόμ. 2 Inhaltsdarstellung, Kommentar, 1896—E. B. England, The Laws of Platon, 1921—A. E. Taylor, The Laws of Platon, 1934—E. des Places, A. Diès, L. Gernet, Platon, Les lois (τόμ. 2, βιβλ. 1 - 6) Paris, 1951 (ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Budé). 5) Μεταφράσεις τῶν «Νόμων»: O. Apelt (εἰς τὴν γερμανικὴν μετ' εἰσαγωγῆς, σημειώσεων καὶ εἰδικῶν κατὰ διαλόγους πινάκων, ὡς καὶ γενικοῦ πίνακος) 1918 κ. ἐ —R. G. Bury (εἰς τὴν ἀγγλικὴν τόμ. 2 ἐν τῇ Loeb Classical Library, 1926)—A. E. Taylor (εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐν τῇ ἑρμην. ἐκδόσει τῶν «Νόμων»)—E. des Places κ.λπ. (εἰς τὴν γαλλικὴν ἐν τῇ Βιβλ. Budé)—L. Robin (εἰς τὴν γαλλικὴν ἐν Platon Oeuvres complètes, 1942, La Pléiade). 6) Συνθετικὰ ἔργα, ἔρευναι: W. Jaeger Paideia, τόμος Γ', Berlin, 1917 — Κωνστ. I. Βουρβέρη, Πλάτων καὶ Ἀθῆναι, 1950 (κείμενον, ἑρμηνεία καὶ ἔρευνα διεξοδικῶν ἀποσπασμάτων τῶν «Νόμων»)—G. Müller, Der Aufbau der Bücher II und VII von Platons Gesetzen, 1935 — G. Rohr, Platons Stellung zur Geschichte, 1932 — J. Bisinger, Der Agrarstaat in Pl. Gesetzen, 1926.—E. Kirsten, Die Insel Kreta, 1936—M. Guarducci, Inscriptiones creticae opera et consilio Friderici Halbherr collectae, Ρώμη, A' 1935, B' 1938, Γ' 1910. Τὴν λοιπὴν βιβλιογραφίαν βλ. εἰς τὰς ἡμετέρας βιβλιογραφικὰς ἐπισκοπήσεις ἐν τῷ περιοδ. «Πλάτων» 1950 καὶ 1951, εἰς τὸ μνημονευθὲν ἔργον τοῦ H. van Effenterre καὶ εἰς τὴν βιβλιογραφικὴν ἐπετηρίδα «L' Année philologique», ἐκδιδομένην ὑπὸ J. Ernst, τόμ. XX - XXII, Paris.

αφείς δὲ πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεροι παρατηρήσεις¹¹ τοῦ Πλάτωνος, ἐν αἷς καὶ ἡ τῆς προμετωπίδος τῆς μελέτης.

Α'. Ὁ διάλογος τῶν «Νόμων» διεξάγεται μεταξὺ τριῶν προσώπων, ἐνὸς Κρητός, ἐνὸς Λακεδαιμονίου καὶ ἐνὸς Ἀθηναίου ξένου, κατὰ τὴν διάρκειαν κοινῆς θερινῆς πορείας αὐτῶν ἀπὸ τῆς Κνωσοῦ εἰς τὸ ἄντρον καὶ τὸ ἱερόν τοῦ Διός. Τὸ τοπίον, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου ὁδεύουσιν οἱ διαλεγόμενοι, περιγράφεται¹² μὲ τέχνην, ἀποδεικνύουσαν, ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἔπαυσεν οὔτε κατὰ τὸ γῆρας νὰ εἶναι ποιητῆς καὶ πλάστης εἰκόνων ἐφαμίλλων πρὸς τὴν σκηνογραφικὴν δημιουργίαν τοῦ «Φαίδρου»¹³. Εἰς τὴν ἔξαρσιν τῶν φυσικῶν καλλονῶν τῆς περιοχῆς τῆς Κνωσοῦ ὁ ξένος ἐπισκέπτης ἀμιλλᾶται μὲ τὸν ἐγγώριον συνομιλητὴν του, καθ' ὃν: «καὶ μὴν ἔστιν,..... προϊόντι κυπαρίττων τε ἐν τοῖς ἄλσεσιν ὕψη καὶ κάλλη θανμάσια καὶ λειμῶνες, ἐν οἷσιν ἀναπαυόμενοι διατρίβοιμεν ἄν»¹⁴. Αἱ συχναὶ ἀνάπαυλαι κατὰ τὴν μακρὰν ὁδὸν εἰς τὰ ἄλση τῶν περιφῆμων κρητικῶν κυπαρίσσων¹⁵ καὶ τοὺς χλοερούς λειμῶνας ἐνδείκνυνται λόγῳ τῆς ὥρας τοῦ ἔτους μὲ τὸν πνιγηρὸν καύσωνα καὶ τῆς ἡλικίας τῶν ὁδοιπορούντων, ὥστε «(τούτους) λόγοις ἀλλήλους παραμυθουμένους τὴν ὁδὸν ἅπασαν μετὰ ῥαστώνης διαπερᾶναι» (625b).

Ἐντὸς τοῦ σκηνογραφικοῦ αὐτοῦ διακόσμου μὲ τὸ ἐντιονον «τοπικὸν χρῶμα»¹⁶ ἀνοίγει τὸν διάλογον μὲ κρητικῆς ὥσαύτως ἀποχρώσεως ἐρώτησιν ὁ Ἀθηναῖος ξένος: «κατὰ τί τὰ συσσίτια τε ὑμῖν συντέταχεν ὁ νόμος καὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὴν τῶν ὄπλων ἔξιν;» (625c). Ζητεῖται λοιπὸν τὸ νόημα καὶ ὁ σκοπὸς τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων κρητικῶν θεσμῶν. Ἡ μακρὰ ἀπάντησις τοῦ Κρητὸς Κλεινίου παρέχει τὴν ἀνθρωπογεωγραφικὴν ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας τοῦ ξένου. Ἡ Κρήτη, λέγει ὁ Κλεινίας, δὲν εἶναι πεδιάς, ὅπως ἡ Θεσσαλία· δι' αὐτὸ οἱ μὲν Θεσσαλοὶ κινοῦνται μᾶλλον ἔφιπποι, ἡμεῖς δὲ πεζοί¹⁷. Ἡ ἀνώμαλος φύ-

¹¹) B 666 d κ. ἐ., E 747 d, H 831b, 847c 2.

¹²) A 625 b - c.

¹³) 230 b κ. ἐ. Πρβλ. καὶ Κριτί. 111 b κ. ἐ.

¹⁴) 625 b.

¹⁵) Πινδ. Παιάν 4, 42 (ἔκδ. T u r y n, 1952, σελ. 252). Βλ. αὐτ. καὶ Σχολ. Ὁξυρ.: «τὴν Κρήτην, ἐπεὶ πολλαὶ ἐκεῖ <κν>πάρισσοι γίνονται» καὶ Πλούτ. Περί φυγῆς 9,5 (Ἡθικά, 602, f).

¹⁶) Ἄν τοῦτο ὀφείλεται εἰς ἀναμνήσεις ἐκ προσωπικῆς ἐπισκέψεως τοῦ Πλάτωνος εἰς Κρήτην ἢ εἰς πασιγνώστους ἐν Ἀθήναις πληροφορίας περὶ τῆς νήσου, βλ. κατωτέρω.

¹⁷) Τὴν πρὸς συγκρίσεις τάσιν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῆς ἐξετάζομεν ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν: «Ἱστορικαὶ συγκρίσεις παρὰ Πλάτωνι», (περιοδ. Ἑλληνικά, τόμ. 11, σ. 5 κ. ἐ. 1939). Ὁ Πλάτων δὲν ἀποκλείει τε-

σις τῆς χώρας μας ἀπαιτεῖ κατὰ κανόνα πεζοπορίαν. Κατὰ συνέπειαν καὶ τὰ ὄπλα μας εἶναι ἐλαφρά, ἵνα μὴ βαρύνουν τοὺς ὀπλίτας εἰς τοὺς δρόμους των ἀρμόζοντα καὶ κατάλληλα δι' ἡμᾶς ὄπλα εἶναι τὰ ἐλαφρὰ τόξα¹⁸.

Ἡ μετάβασις εἰς τὸ δεύτερον καὶ κυριώτερον ἐπακολούθημα τοῦ ὄρεινοῦ καὶ ἀνωμάλου ἐδάφους τῆς Κρήτης γίνεται ἀμέσως διὰ τῆς δηλώσεως τοῦ Κρητός: «ταῦτ' οὖν πρὸς τὸν πόλεμον ἡμῖν ἅπαντα ἐξήρ-
νται, καὶ πάνθ' ὁ νομοθέτης ὡς γ' ἐμοὶ φαίνεται, πρὸς τοῦτο βλέπων
συνειάττειτο· ἐπεὶ καὶ τὰ συσσίτια κινδυνεύει συναγαγεῖν, ὁρῶν ὡς
πάντες, ὅποταν στρατεύωνται, τόθ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἀναγκά-
ζονται φυλακῆς αὐτῶν ἕνεκα συσσιτεῖν τοῦτον τὸν χρόνον» (625 d - e).
Ἡ στενὴ αὕτη σύναψις τοῦ σκοποῦ τῆς κρητικῆς νομοθεσίας μὲ τὴν
γεωγραφικὴν ἰδιοσυστασίαν τῆς νήσου ἀφίνει νὰ διαφαίνεται, ἂν καὶ
δὲν δηλοῦται ῥητῶς, ἡ μεταξὺ αὐτῶν αἰτιώδης σχέσις. Εἰς τὴν φυσι-
κὴν δηλαδὴ κατάτμησιν τῆς χώρας, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς πρω-
τογόνου συγκοινωνίας, ὀφείλεται ἡ ἀνάπτυξις τοπικιστικοῦ, ἀτομιστι-
κοῦ, φιλέριδος καὶ φιλοπολέμου πνεύματος· οὕτω δ' ἐξηγοῦνται καὶ οἱ
συχνοὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν κρητικῶν πόλεων πρὸς ἀλλήλας¹⁹. Καὶ
ἡ κρητικὴ νομοθεσία λοιπὸν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκφύγη τοῦ γενικοῦ
αὐτοῦ πνεύματος, διὸ καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν πρὸς πόλεμον παρασκευὴν
καὶ διαπαιδαγώγησιν τῶν πολιτῶν. Δημόσιοι καὶ ἰδιωτικοὶ θεσμοὶ
τῆς Κρήτης, ἐν οἷς καὶ τὰ συσσίτια, τὰ γυμνάσια καὶ ἡ φύσις τῶν
ὄπλων καὶ ἀσκησις εἰς αὐτά, ἔχουν ἓν κοινὸν τέλος: τὴν ἐν πολέμῳ
νίκην, δι' ἧς ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῶν νικωμένων περιέρχονται εἰς τοὺς νι-
κητάς. Τοῦτο δὲ εὐρίσκει ὁ ἀπολογητὴς τῆς κρητικῆς νομοθεσίας
Κλεινίας καὶ ὀρθόν, ὡς ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὴν μόνιμον καὶ φυ-

λείως τὴν ἵπποτροφίαν ἐν Κρήτῃ (πρὸβλ. καὶ A 625d: «πρὸς τὴν τῶν πεζῆ δρό-
μων ἀσκήσιν μᾶλλον σύμμετρος»). Οὕτως ἐν Νόμ. Η 834 β κ. ε. ὀρίζει νο-
μοθετικῶς τὰ τῶν περιορισμένης μορφῆς ἵππικῶν ἀγώνων τῆς νέας πόλεως:
«ἵππων δὲ ἡμῖν χρεία μὲν οὔτε τις πολλῶν οὔτε πολλή, κατὰ γὰρ δὴ Κρήτην, ὥστε
ἀναγκαῖον καὶ τὰς σπουδὰς ἐλάττους γίνεσθαι τὰς τε ἐν τῇ τροφῇ καὶ τὰς περι-
ἀγωνίαν αὐτῶν...». Ἐν συνεχείᾳ ὀρίζονται αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἵππικῶν ἀγώ-
νων, τῆς «ἵππικῆς παιδιᾶς» τῶν πολιτῶν τῆς νέας πόλεως. Πρὸβλ. καὶ Ἐφορον
παρὰ Στράβ. X, 4, 18.

¹⁸⁾ Ἴσως εἶναι συναφῆς πρὸς τὸ πλῆθος καὶ τὴν εὐδοκίμησιν τῶν Κρητῶν
τοξοτῶν καὶ ἡ ἐν Νόμ. Δ 706 a παραβολὴ πρὸς τοξότην τοῦ καλοῦ νομοθέτου,
τοῦ ἐκάστοτε στοχαζομένου μόνον τοῦ ὀρθοῦ.

¹⁹⁾ Τὰ συναφῆ πρὸς τὴν κρητικὴν ἐνότητα καὶ τοὺς διασπῶντας αὐτὴν ἐμ-
φυλίους πολέμους βλ. ἐν τῷ περὶ Κρήτης ἐκτενεῖ ἄρθρῳ τοῦ G. Kago, RE,
τόμ. 11 (στ. 1718 - 1822 καὶ ἰδίᾳ ἐν στήλῃ 1793 κ.ε.) καὶ H. van Effenter-
re, ἔ. ἀν., σ. 26 κ. ε. Πρὸβλ. Kirsten, Die Insel Kreta, 1936.

σικήν μορφήν τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, τουτέστι τὸν πόλεμον. Ἡ λεγομένη εἰρήνη, τονίζει ὁ Κλεινίας, εἶναι λόγος μόνον· εἰς τὴν πραγματικότητα ὑπάρχει «πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις αἰεὶ πόλεμος ἀκήρυκτος κατὰ φύσιν» (626a). Καὶ τελειώνει ἐδῶ ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἀπόφανσις τῆς σκηνογραφίας τῶν «Νόμων».

Β'. Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὰ ἀνθρωπογεωγραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Δ' βιβλίου (704a - 707e). Ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου τούτου περιγράφονται ἡ θέσις καὶ οἱ τοπογραφικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ ὅροι τῆς ὑπὸ ἴδρυσιν πόλεως. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς πολιτειολογικῆς συζητήσεως τῶν προηγουμένων τριῶν βιβλίων (Α'—Γ') ἐπεβλήθη καὶ ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τῶν Δωριέων ὁμιλητῶν ἡ θεμελιώδης ἀρχή, ὅτι ἡ νομοθεσία πρέπει νὰ ἀποβλέπη εἰς τὴν ὅλην ἀρετὴν καὶ οὐχὶ εἰς ἓν «μόριον» (μέρος) αὐτῆς, λ. χ. τὴν ἀνδρείαν²⁰ μόνον, τὴν γεωγραφικὴν περιγραφὴν συνεχίζει ὁ ἀνθρωπολογικὸς ἔλεγχος τῶν περιγραφέντων ὅρων, διὰ νὰ φανῇ κατὰ πόσον οὗτοι πληροῦσι τὴν εἰρημένην βασικὴν ἀρχήν.

Ἡ νέα πόλις²¹ θὰ ἰδρυθῇ εἰς θέσιν, μὴ ἄλλως καθοριζομένην ἀκριβέστερον οὐδὲ κατονομαζομένην, εἰμὴ διὰ τῆς δηλώσεως, ὅτι ἔχει καλὸν λιμένα καὶ ἀπέχει ὄγδοῦντα σταδίου (περίπου 16 χιλιόμετρα) ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἡ περὶ τὴν πόλιν χώρα, ὁμοία ἐδαφολογικῶς πρὸς τὴν ὑπόλοιπον Κρήτην, εἶναι «πάμφορος» καὶ «σχεδὸν οὐδενὸς ἐπιδεῆς» (Δ 704 c), δηλαδή σχεδὸν αὐτάρκης ἀπὸ ἀπόψεως παραγωγῆς πάσης φύσεως προϊόντων. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα ἀρκοῦν διὰ μίαν κατ' ἀρχὴν εὐμενῆ διαπίστωσιν, ὅτι, ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω γεωφυσικὰς συνθήκας, δὲν εἶναι ἀδύνατος ἡ «κτῆσις τῆς ἀρετῆς», ἡ διὰ τῆς παιδαγωγούσης νομοθεσίας διαμόρφωσις ἐναρέτου ἠθους τῶν κατοίκων - πολιτῶν. Εἶναι εὐτύχημα, συνεχίζει ὁ Πλάτων, ὅτι ἡ νέα πόλις δὲν εἶναι ἐντελῶς παράλιος καί, σχεδὸν αὐτάρκης οὔσα, δὲν ἔχει ἀνάγκην εἰσαγωγῆς ἀγαθῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ· διότι, ἐν ἐναντία περιπτώσει, θὰ ὑπέκειτο εἰς ὅλους τοὺς κατωτέρω ἐκτιθεμένους ἠθικοὺς κινδύνους τῶν ναυτικῶν πολι-

²⁰) Ὁ Πλάτων, διὰ στόματος τοῦ Ἀθηναίου ξένου, ἀναγνωρίζει μὲν τὸν στρατιωτικὸν καὶ πολεμικὸν χαρακτῆρα τῶν πολιτειῶν τῆς Σπάρτης (πρβ. Λάχ. 182 κ. ἐ.) καὶ τῆς Κρήτης, ὧν πολλαχοῦ τῶν διαλόγων τοῦ ἐπαινεῖ τὴν εὐνομίαν (Κρίτ. 52 e, Ἴππ. μ. 283 e, 284 b, Πολιτ. Η 544 c· πρβλ. Στράβ. ΙC 477, Ξεν. Ἀπ. 3, 5, 4), νομίζει ὁμως αὐτὸν μονομερῆ καὶ μονόπλευρον. Διότι ἡ ἀληθῆς πρόοδος καὶ εὐδαιμονία μιᾶς πολιτείας ἔγκειται κατὰ τὸν Πλάτωνα ὄχι εἰς τὴν καλλιέργειαν μιᾶς μόνον πλευρᾶς τῆς ἀρετῆς, ὡς εἶναι ἡ ἀνδρεία, ἀλλ' εἰς τὴν σύμμετρον καὶ ἀρμονικὴν θεραπείαν ὅλων τῶν πλευρῶν τῆς ἀρετῆς, δηλ. τῆς σοφίας, τῆς σωφροσύνης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀνδρείας, ἡ ὁποία μάλιστα ἔχει τὴν τελευταίαν θέσιν εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν μορίων τῆς ἀρετῆς. Πρβλ. καὶ Ἀριστοτ. Πολιτικ. Β 1271 b 1 κ. ἐ.

²¹) Τὰ γενεσιουργὰ αἷτια τοῦ ἀποικισμοῦ αὐτῆς βλ. ἐν Δ 707 e κ. ἐ.

τειῶν καὶ τῆς μετὰ τῶν ξένων ἐπικοινωνίας καὶ ἐπιμειξίας. Ἐκ τούτων δὲ τῶν δεινῶν τότε μόνον θεῖός τις νομοθέτης καὶ σωτὴρ²²⁾ θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ. Ἡ σχετικὴ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασις αὐτῆς εἶναι «*παραμύθιον*» (704 d 9) ἀντίδοτον κατὰ τῶν κακῶν τῆς γείτονος θαλάσσης, ἥτις, παρὰ τὰς τέρψεις, ποὺ παρέχει εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν, κατ' οὐσίαν εἶναι «*μάλα ὄντως ἀλμυρὸν καὶ πικρὸν γειτόνημα*» (705 a 3). Ὡς παρατηροῦμεν, ἡ νέα πόλις παρίσταται ὡς πραγματοποιοῦσα γεωγραφικῶς τὸ «*μηδὲν ἄγαν*», τὸ μέτρον, τὴν μεσότητι. Εἶναι «*πάμφορος*», ὄχι ὅμως καὶ «*πολύφορος*» (705 b, πρὸβλ. καὶ H 847 c 2), παράγει δηλαδὴ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα προϊόντα, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχη τὸν ὄλβον καὶ τὴν ἀφθονίαν τῆς ὑπερπαραγωγῆς· διότι εἶναι ἐδαφολογικῶς «*τραχυτέρα*» παρὰ «*πεδαινωτέρα*» (704 d). Δένδρα δὲν ἔχει πολλά: «*οὐκ ἔστιν οὔτε τις ἐλάτη λόγου ἀξία οὔτ' αὖ πεύκη, κυνάρπιός τε οὐ πολλή· πίτυν τ' αὖ καὶ πλάτανον ὀλίγην ἂν εὔροισις*» (705 c)· ἐπομένως ἔχει ἔλλειψιν ναυπηγησίμου ξυλείας²³⁾. Δύσκολον εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ τοπογραφικὴ αὕτη εἰκὼν τῆς ἀνωνύμου νέας πόλεως ἀνταποκρίνεται εἰς συγκεκριμένην τινὰ πραγματικότητα· εἶναι μᾶλλον πλάσμα²⁴⁾ πλατωνικόν, ποίημα τοῦ φιλοσόφου πρεσβύτου, συν-

²²⁾ Πρὸβλ. καὶ Νόμ. Γ 691 d - 692 a, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς νομοθεσίας τῆς Σπάρτης.

²³⁾ Ἐκ τοῦ παρὰ Πλουτ. Συμπ. Προβλ. 1, Β, 5, 21 κ. ἐ.: «*οὐδὲ ὁ ναυπηγὸς προιάττει τὴν ἰσθμικὴν πίτυν ἢ τὴν κρητικὴν κυνάρπιον*» δὲν φαίνεται ἔλλειψις ἐν Κρήτῃ ναυπηγησίμου ξυλείας. Ὡς πρὸς τὴν διὰ τοῦς Ἀθηναίους πολιτικὴν σημασίαν τῆς ναυπηγησίμου ξυλείας καὶ τῆς ἔξωθεν, καὶ ἰδίως ἐκ Μακεδονίας, εἰσαγωγῆς αὐτῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν βλ. Θουκ. IV, 108, 1. Ξενοφ. Ἑλλ. VI, 1, 11. *Δημοσθ. Π. Τιμόθ. 26, 29. Διόδ. XX, 46, 4. Πλούτ. Δημητρ. 10, 1. Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα (Ἑλλ. V, 2, 16) ὡς λόγοι τῆς ναυτικῆς ἰσχύος τῆς Ὀλύμπου προβάλλονται: «*ξύλα μὲν ναυπηγήσιμα ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ εἰσὶ, χρημάτων δὲ πρόσοδοι ἐκ πολλῶν μὲν λιμένων, πολλῶν δ' ἐμπορίων, πολυαπθροπία γε μὴν διὰ τὴν πολυσιτίαν ὑπάρχει*».

²⁴⁾ Ἀντιθέτως ἢ ἐν τῇ σκηνογραφίᾳ (A 624a κ. ἐ.) εἰκὼν τῆς περιοχῆς τῆς Κνωσοῦ, ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν ἐντύπωσιν τοῦ χωρίου H 834 a κ. ἐ., δὲν ἀπομακρύνεται τῆς πραγματικότητος, ὥστε καὶ διὰ τοῦτο νὰ ὑποστηρίζεται παρὰ τινων (λ. χ. τοῦ C. Ritter, Platon A', σ. 88 καὶ ἰδίως τοῦ H. van Effenterre, ἔ. ἀ., σ. 66 κ. ἐ., ἐξετάζοντος διὰ μακρῶν τὸ ζήτημα ἐπὶ τῇ βάσει πλήρους γνώσεως τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας) ἢ εἰκασία, ὅτι ὁ Πλάτων κατὰ τι ταξιδίον του (ἴσως τὸ εἰς Αἴγυπτον καὶ Κυρήνην, ὅπερ ὅμως δὲν δέχονται πάντες ὡς πραγματικόν) ἐστάθμευσεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον εἰς τὴν Κρήτην. Ταξιδίον τοῦ Πλάτωνος εἰς Κρήτην ὑπ' οὐδενὸς ἀρχαίου βιογράφου του παραδίδεται. Τὸ πρόβλημα εὐλόγως δὲν ἐντοπίζεται μόνον εἰς τὴν περὶ τῆς φύσεως τῆς Κρήτης πηγὴν τῶν γνώσεων τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ἐπεκτείνεται εἰς τὴν ὅλην ἐνημέρωσιν αὐτοῦ, ὡς πρὸς τε τὴν χώραν καὶ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον βίον τῆς νήσου. Ἡ πιθανωτέρα δὲ γνώμη εἶναι, ὅτι ἡ παρὰ Πλάτωνι εἰκὼν τοῦ βίου

τεθὲν ἐκ πασιγνώστων²⁶ στοιχείων τῆς κρητικῆς χώρας καὶ φύσεως, κατασκευάσμα γεωγραφικόν, προσηρμοσμένον πρὸς τὴν ἐπακολουθοῦσαν ἀνθρωπολογικὴν ἐρμηνείαν, περὶ ἧς ὁ Πλάτων κυρίως ἐνδιαφέρεται.

Ἡ σχετικὴ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασις, ἡ παραγωγικὴ αὐτάρκεια καὶ ἡ ἔλλειψις ναυπηγησίμου ξυλείας εἶναι κατὰ τὸν Πλάτωνα τρία προτερήματα, κωλύοντα τὴν ἐξέλιξιν τῆς ὑπὸ ἴδρυσιν πόλεως εἰς πολιτείαν ἐμπορικὴν καὶ ναυτικὴν²⁶ καὶ ἀποτρέποντα τὴν ἀνάπτυξιν ἠθῶν «παλιμῤόλων», «ἀπίστων» καὶ «ἀφίλων» (705 a)²⁷. Αὕτῃ ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἀλμυρὰ καὶ πικρὰ γειτονία τῆς θαλάσσης διὰ τοὺς κατοίκους μιᾶς παραλίου πόλεως, ἐχούσης περίσσειαν παραγωγῆς ἀγαθῶν: δημιουργεῖται κίνησις ἐξαγωγῆς τῶν προϊόντων τούτων εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, στροφὴ τῶν κατοίκων πρὸς τὴν ναυτιλίαν, τὴν ἐμπορίαν καὶ τὸν χρηματισμόν, καθιστῶσα αὐτοὺς ἀσταθεῖς τὸν χαρακτῆρα, φιλοχρημάτους, χωρὶς ἐμπιστοσύνην πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ μὲ γνώμονα τὸ συμφέρον ἀντὶ τῆς φιλίας. Ἐναντι τῶν ἐξαγομένων προϊόντων, ἡ πόλις «νομίσματος ἀργυροῦ καὶ χρυσοῦ πάλιν ἀντεμπίμπλαιτ' ἄν, οὗ μείζον κακὸν ὡς ἔπος εἰπεῖν πόλει ἀνθ' ἑνὸς ἐν οὐδὲν ἄν γίγνοιτο εἰς γενναίων καὶ δικαίων ἠθῶν κτῆσιν» (705 b).

Ἐν ἄλλο μειονέκτημα τῆς παραλίου πόλεως εἶναι ἡ ἠθικὴ διαφθορὰ τῶν πολιτῶν διὰ τῆς μιμήσεως ξένων πονηρῶν ἠθῶν καὶ θεσμῶν.

τῆς Κρήτης περιέχει, πλὴν τῶν εἰς τὴν κρητικὴν πραγματικότητα ἀνταποκρινομένων στοιχείων, ἅτινα ἐλέγχονται καὶ διὰ τῆς ἀντιπαραβολῆς πρὸς τὰ νεώτερα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα, καὶ πολλὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως καὶ ἐκ τῆς ἀττικῆς καὶ δὴ καὶ τῆς σπαρτιατικῆς νομοθεσίας, τὴν ὁποίαν πολλαχοῦ δὲν χωρίζει τῆς κρητικῆς. Ἴσως δ' ὑπάρχει καὶ σχέσηις μεταξὺ τῆς συνθέσεως τῶν «Νόμων» καὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ περιπετειῶν τοῦ Πλάτωνος.

²⁵) Βλ. Wilamowitz, Platon, A', σ. 661 κ. ἑ. Ἄλλως ὁ P. Friedländer, Platon A', 117.

²⁶) Ὁ Θουκυδίδης (I, 8, 2 κ. ἑ.) παρατηρεῖ περὶ τῶν ἐπακολουθημάτων τῆς ναυτικῆς ἰσχύος τοῦ Μίνω: «ἐφριέμενοι γὰρ τῶν κερδῶν οἳ τε ἦσσαν ὑπέμενον τῶν κρεισσόνων δουλείαν, οἳ τε δυνατώτεροι περιουσίας ἔχοντες προσεποιούντο ὑπηκόους τὰς ἐλάσσους πόλεις». Τὴν ἐξέλιξιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ κράτους ἡπειρωτικοῦ εἰς ναυτικὸν ὁ Πλάτων θεωρεῖ ὡς μίαν τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν τῆς διαφθορᾶς τῶν πολιτικῶν ἠθῶν καὶ τῆς καθόλου παρακμῆς τῆς πόλεως. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὁ Πλάτων καιακρίνει καὶ τὸ θαλάσσιον κράτος τοῦ Μίνωος, ἐνῶ ἐπαινεῖ τὸ νομοθετικόν του ἔργον. Κριτικὴν τῶν ἀνωτέρω γνωμῶν τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς «πρὸς τὴν θάλασσαν κοινωνίας» καὶ ἄλλων σχετικῶν βλ. παρ' Ἀριστοτ. Πολιτικ. VII, 4, 1327a, 10 κ. ἑ.

²⁷) Ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῆς φιλίας τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους βλ. Νόμ. Δ 708c, Γ 678e, 694b, 698c.

Ἴδου δὲ μία εἰδική περίπτωσις τοιαύτης ἐπικινδύνου μιμήσεως: Ὄταν μία πόλις παράλιος παρενοχλῆται ὑπὸ ἐχθρῶν, ἀναγκάζεται πρὸς καλύτεραν ἄμυναν αὐτῆς νὰ μιμηθῆ τοὺς ἀντιπάλους της εἰς τὰ μέσα τοῦ πολέμου. Ὡς συγκεκριμένον δὲ παραῖδειγμα τῆς περιπτώσεως αὐτῆς ὁ Πλάτων παραθέτει τὸ κατωτέρω, ὅπερ δὲν εἶναι μὲν πραγματικὸν γεγονός, θὰ ἠδύνατο ὅμως νὰ πραγματοποιηθῆ καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ὡς ἱστορικὴ πράξις, ὅσα ἐνταῦθα λέγονται θεωρητικῶς περὶ ναυτικῆς μιμήσεως: Ὄταν οἱ Ἀθηναῖοι, λέγει ὁ Πλάτων, ὑπεχρεώθησαν ὑπὸ τοῦ Μίνως εἰς τὴν καταβολήν, τὴν «χαλεπὴν φορὰν δασμοῦ», τοῦ αἵματηροῦ φόρου τῶν 7 νέων καὶ 7 νεανίδων, ὑπῆρχε κίνδυνος, πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ζυγοῦ καὶ τοῦ φόρου τούτου καὶ πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν Κρητῶν, νὰ στραφοῦν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ νὰ μετατραποῦν ἀπὸ τότε εἰς ναυτικὴν δύναμιν κατὰ μίμησιν τῆς Κρήτης. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶχον πλοῖα καὶ ναυπηγήσιμον ξυλείαν, διέφυγον τότε τὸν κίνδυνον. Τοῦτο ὑπῆρξε μέγα εὐτύχημα διὰ τοὺς Ἀθηναίους, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἐπλήρωνον μὲ τὸν αἵματηρὸν φόρον τῶν 14 ψυχῶν. Τὴν βραδύτερον πραγματοποιηθεῖσαν διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ Θεμιστοκλέους μετατροπὴν τοῦ βίου τῆς πόλεως ἀπὸ χερσαίου εἰς ναυτικὸν ²⁸ ὁ Πλάτων, διαφωνῶν ριζικῶς καὶ πεισμόνως εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρὸς τὴν ἐπίσημον ἱστορικὴν ²⁹ ἀντίληψιν, θεωρεῖ τόσον πολὺ ὀλεθρίαν διὰ τὰ ἦθη τῶν πολιτῶν καὶ τῆς πόλεως, ὥστε παρατηρεῖ: «ἔτι γὰρ ἂν πλεονάκις ἐπιτὰ ἀπολέσαι παῖδας αὐτοῖς συνήνεγκεν, πρὶν ἀντὶ πεζῶν ὀπλιτῶν μονίμων ναυτικούς γενομένους ἐθισθῆναι, πυκνὰ ἀποπηδῶντας, δρομικῶς εἰς τὰς ναῦς ταχὺ πάλιν ἀποχωρεῖν, καὶ δοκεῖν μηδὲν αἰσχροὺν ποιεῖν μὴ τολμῶντας ἀποθνήσκειν μένοντας ἐπιφερομένων πολεμίων, ἀλλ' εἰκυίας αὐτοῖς γίγνεσθαι προφάσεις καὶ σφόδρα ἐτοιμάς ὅπλα τε ἀπολλῶσιν καὶ φεύγουσι δὴ τινὰς οὐκ αἰσχροῦς, ὡς φασιν, φυγὰς» (706 b - c). Κατὰ τὴν γνώμην δηλαδὴ τοῦ Πλάτωνος θὰ ἦτο προτιμότερα διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἢ εἰς τὸν Μίνω καταβολὴ καὶ πολλαπλασίου ἀκόμη φόρου (ἢ: ἢ συχνότερα καταβολὴ τοῦ φόρου) παρὰ ἢ ἀποτελεσματικὴ ἄμυνα κατὰ τοῦ Μίνως διὰ τῆς ναυτικῆς μιμήσεως τῶν Κρητῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ τοῦτο, διότι ἢ μίμησις αὕτη θὰ εἶχε διὰ τοὺς Ἀθηναίους δεινὰ ἠθικὰ ἐπακόλουθα, αὐτὰ δηλαδὴ τὰ ὅποια συνέβησαν βραδύτερον, ἀφότου αἱ Ἀθῆναι ἔγιναν ναυτικὴ δύναμις. Ἡ πόλις ἀντὶ πεζῶν βαρέως ὀπλισμένων καὶ μονί-

²⁸) Βλ. Θουκ. I, 14, 2.80,3. 121,3. 142,5 κ. ἐ. II, 39,3. 62,2. 87,4. V, 97. 109. VI, 82,3. Ἐν Θουκ. I, 49 περιγραφὴ τῆς περὶ τὰ Σύβοτα ναυμαχίας, «γενομένης τῷ παλαιῷ τρόπῳ καὶ προσφεροῦς πεζομαχία».

²⁹) Δ: χ. τοῦ Θουκυδίδου, καθ' ὃν «μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος».

μων ὀπλιτῶν θὰ εἶχεν ἔκτοτε αὐτούς, τοὺς ὁποίους ἤρχισε νὰ ἔχη ἀπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους: εὐκινήτους ναύτας, ἐπιχειροῦντας συχνὰς αἰφνιδιαστικὰς ἀποβάσεις εἰς ἔχθρικὰς χώρας καὶ δρομαίως πάλιν ὑποχωροῦντας εἰς τὰ πλοῖα τῶν. Κατὰ τὴν τακτικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ναυτικοῦ πολέμου δὲν θεωρεῖται αἰσχρὸν πρῶγμα ἢ μὴ μέχρι θανάτου ἔμμομη εἰς τὴν τεταγμένην θέσιν· τοῦναντίον δικαιολογοῦνται δι' εὐσχημῶν καὶ προχείρων προφάσεων ἢ ἀπώλεια τῶν ὄπλων, ἢ ἐγκατάλειψις τῆς θέσεως καὶ ἢ αἰσχρὰ φυγὴ πρὸ τοῦ ἐχθροῦ!³⁰.

Μὴ ἀρκοῦμενος δὲ ὁ Πλάτων εἰς τὸ ἐκ τῆς παλαιότερας κρητικῆς ἱστορίας ἀνωτέρω δυνητικὸν παράδειγμα, καταφεύγει καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν, ἵνα ἐπικυρώσῃ καὶ δι' αὐτῆς τὰ κατὰ τοὺς ἠθικοὺς κινδύνους, τοὺς συνδεομένους μὲ τὴν θάλασσαν καὶ τὸν ναυτικὸν πόλεμον. Ἐπικαλεῖται τὸν Ὅμηρον καὶ ἰδίως τοὺς λόγους τοῦ Ὀδυσσεῶς πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα (Ἰλιάδ. Ξ 95 κ. ἑ.):

«ὅς κέλει πολέμοιο συνεσταότιος καὶ αὐτῆς
 νῆας ἐνσέλμους ἄλαδ' ἔλκειν, ὄφρ' ἔτι μᾶλλον
 Τρωσὶ μὲν εὐκτὰ γένηται ἐελδομένοισί περ ἔμψης,
 ἡμῖν δ' αἰπὺς ὄλεθρος ἐπιρρέπη· οὐ γὰρ Ἀχαιοὶ
 σήσουσιν πολέμου, ἰηῶν ἄλαδ' ἔλκομενάων,
 ἀλλ' ἀποπαπιανέουσιν, ἐρωήσουσι δὲ χάριμης·
 ἔνθα κε σὴ βουλὴ δηλήσεται, οἳ ἄγορεύεις»³¹.

Ὁ συνετὸς βασιλεὺς τῆς Ἰθάκης θεωρεῖ ὡς φοβερὴν ἀπερισκεψίαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅπως οἱ ὑπὸ τῶν Τρώων δεινῶς πιεζόμενοι Ἀχαιοὶ καθελκύσουν τὰ κινδυνεύοντα πλοῖα εἰς τὴν θάλασσαν· οὗτοι ὅμως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν θὰ ἐπιμείνουν πλέον εἰς τὸν σκληρὸν ἀγῶνά των, ἀλλὰ θὰ κοιτάξουν πῶς νὰ φύγουν, ἐγκαταλείποντες αὐτὸν καὶ ριπτόμενοι εὐχερῶς εἰς τὰ πλοῖα· τοιαῦται προτά-

³⁰) Τὰ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Πλάτων ἐνυφαίνει εἰς τοὺς διαλόγους του ἱστορικὰ παραδείγματα πρὸς ἐποπτικοποίησιν ἢ ἐπικύρωσιν τῶν θεωρητικῶν ἠθικοπολιτικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ἀρχῶν του, ἐρμηνεύομεν εἰς τὰς ἀνωτέρω σημειωθεῖσας ἐργασίας μας. Ἐνταῦθα εἶναι ὅλως ἰδιότυπος ἢ χρῆσις τοῦ ἱστορικοῦ παραδείγματος· διότι ὡς παράδειγμα παρατίθεται μία περίπτωσις, ἥτις δὲν εἶναι ἱστορικὴ, ἐφόσον δὲν ἐπραγματοποιήθη, θὰ ἦτο ὅμως δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ καὶ νὰ ἐπικυρώσῃ ἱστορικῶς τὰ θεωρητικῶς λεγόμενα περὶ ναυτικῆς μιμήσεως, ἂν ὑπῆρχον αἱ συναφεῖς εὐμενεῖς προϋποθέσεις (πλοῖα καὶ ἐπάρχεις ναυπηγησίμου ξυλείας).

³¹) Ἡ πλατωνικὴ γραφὴ τοῦ ἀνωτέρω ὁμηρικοῦ κειμένου παρουσιάζει ὀποκλίσεις τινὰς ἀπὸ τοῦ κειμένου τῶν κωδίκων. Βλ. κριτ. υπόμνημα ἐκδόσεως M o n r o - A l l e n (Ὁξφόρδης) καὶ J. L a b a r b e, L' Homère de Platon, σ. 243 κ. ἑ. (παρὰ E. de Places, Platon, Les lois, B', 3 - 6, 1951, σ. 52).

σεις ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις ὀλεθρίας ἠττοπαθείας, παραλυούσας τὸ ἠθικὸν τῶν ὀπλιτῶν κατὰ τὰς σκληρὰς πεζομαχίας.

Τῶν πεζομαχιῶν ἄκρος θιασώτης εἶναι καὶ ὁ Πλάτων. Πιστεύει, ὅτι αὐταὶ βελτιώνουν τὰ ἀνθρώπινα ἦθη, ὡς καλλιεργοῦσαι τὸ πνεῦμα τῆς καρτερίας καὶ τῆς ἐμμονῆς εἰς τὴν τεταγμένην θέσιν μέχρι θανάτου· ἀντιθέτως αἱ ναυμαχίαι συντελοῦν εἰς τὴν χαλάρωσιν τῶν ἠθῶν, διότι ἐπιτρέπουν ἐγκατάλειψιν τῆς θέσεως καὶ αἰσχροὺς φυγὴν πρὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Τὴν πίστιν του ταύτην περὶ τῆς διαφόρου ἠθικῆς ἀξίας τοῦ ἠπειρωτικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ πολέμου ἐκφράζει ὁ Πλάτων διὰ στόματος τοῦ Ἀθηναίου ξένου εἰς τὸ τέλος τῆς ὅλης ἀνθρωπογεωγραφικῆς συζητήσεως τοῦ Δ' βιβλίου (707 b - d). Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐνστάσεως τοῦ Κρητός, ὅτι τὴν Ἑλλάδα ἔσωσεν ἀπὸ τὴν βιαρβωρικὴν ἐπιδρομὴν ἢ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία, ὁ Ἀθηναῖος ξένος, συμφωνοῦντος ἐν τῷ προκειμένῳ σημείῳ καὶ τοῦ Λακεδαιμονίου συνομιλητοῦ του, ἀντιπαρατηρεῖ, ὅτι ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος ὀφείλεται εἰς τὰς δύο πεζομαχίας τῶν Μηδικῶν: τὴν ἐν Μαραθῶνι, ἣτις «ἤρξε τῆς σωτηρίας» τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὴν ἐν Πλαταιαῖς, ἣτις «ἐπέθηκε τέλος» αὐτῆς. Αἱ δύο ναυμαχίαι τῶν Μηδικῶν, ἢ ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἢ περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, ὑστεροῦν τῶν πεζομαχιῶν ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὰ πολεμικά, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ ἠθικὰ ἀποτελέσματα²², περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω.

Ἡ προκειμένη διαφωνία μεταξὺ τοῦ Κρητός ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Λακεδαιμονίου καὶ Ἀθηναίου ἀφ' ἑτέρου ἐξηγεῖται ὡς πρὸς τοὺς δύο πρώτους ἀπὸ τὸν οἰκεῖον εἰς ἑκάτερον τρόπον βίου. Ὁ μὲν Κλεινίας, ὁ παράλιος καὶ ναυτικὸς Κρής, τιμᾷ τὸ κράτος τῆς θαλάσσης, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ζῆ, διὸ καὶ ἐξαίρει τὰς ναυμαχίας· ὁ δὲ Λακεδαιμόνιος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν πεζομαχιῶν διὰ τὴν ἠπειρωτικὴν μορφήν τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας. Ὁ τρίτος ὅμως ὁμιλητής, ὁ Ἀθηναῖος, δὲν εἶναι φορεὺς τοῦ ναυτικοῦ πνεύματος τῆς πατρίδος του, ἀλλὰ τοῦ πλατωνικοῦ πνεύματος· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκφράζεται συνεπῆς πρὸς τὴν θεμελιώδη ἀντίθεσιν τοῦ φιλοσόφου πρὸς τὸ θαλάσσιον κράτος τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Πλάτων τὰς ἀνθρωπογεωγραφικὰς παρατηρήσεις τῆς εἰσαγωγῆς του εἰς τὸ γενικὸν προοίμιον τῆς νομοθεσίας κατακλείει μὲ τὴν ἐξῆς ἀνακεφαλαίωσιν (Δ 707 d): «ἀλλὰ γὰρ ἀποβλέποντες νῦν πρὸς πολιτείας ἀρετὴν, καὶ χώρας φύσιν σκοπούμεθα καὶ νόμων τάξιν, οὗ

²²) Ἄλλο δυσμενὲς ἠθικὸν ἐπακολούθημα τοῦ βίου τῶν ναυτικῶν πολιτειῶν εἶναι ἢ ὑπ' αὐτῶν καλλιεργουμένη τάσις πρὸς συνεχεῖς καινοτομίας. Βλ. τὰ κατὰ τῶν καινοτομιῶν ἐν Πολιτ. Δ 424c κ. ε. Νόμ. Β 656c κ. ε. Γ 700a κ. ε. Ζ 797 d κ. ε. Ἐπιστ. Ζ 324b κ. ε.

τὸ σώζεσθαι τε καὶ εἶναι μόνον ἀνθρώποις τιμιώτατον ἡγούμενοι, καθάπερ οἱ πολλοί, τὸ δ' ὡς βελτίστους γίγνεσθαι τε καὶ εἶναι τοσοῦτον χρόνον, ὅσον ἂν ὤσιν».

*
* *

Ἡ ἀνωτέρω κατακλείς παρέχει τὴν φιλοσοφικὴν θεμελίωσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἀνθρωπογεωγραφικῶν παρατηρήσεων τοῦ Πλάτωνος. Εἰς τὴν γενικωτέραν δὲ κατανόησίν των συντελεῖ καὶ ἡ διὰ βραχέων ἔνταξις αὐτῶν εἰς τὸ εὐρύτερον πλαίσιον τῆς ὅλης ἀνθρωπογεωγραφικῆς σκέψεως τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Πλάτων, συνάπτων εἰς τὰς ἐρμηνευθείσας ἀνωτέρω ἀποφάνσεις τοῦ στοιχεῖα φυσικὰ—γεωγραφικὰ μετὰ ἠθικοπολιτικῶν—ἀνθρωπολογικῶν, εὐρίσκειται ἀναμφιβόλως ἐν ὁμοφωνίᾳ πρὸς τὰς σχετικὰς δοξασίας τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τῆς σχολῆς του, ὡς αὐταὶ ἐκτίθενται ἰδίᾳ εἰς τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἱπποκράτους παραδοθὲν σύγγραμμα «Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων». Πρὸς τὰς γνώμας τοῦ Ἱπποκράτους ὡσαύτως στοιχεῖ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν χειρίζονται τὰ κλιματολογικὰ καὶ συναφῆ ζητήματα ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ἐκαταῖος καὶ διεξοδικώτερον ὁ Ἀριστοτέλης. Τοῦτο παρετήρησαν ἤδη καὶ οἱ Ἀρχαῖοι, ὡς μαρτυρεῖ, πλὴν ἄλλων, καὶ τοῦ Γαληνοῦ τὸ ἔργον «Περὶ τῶν καθ' Ἱπποκράτην καὶ Πλάτωνα δογμάτων»⁸³. Οἱ νεώτεροι ἐρευνῆται ἐκινήθησαν μεταξὺ δύο ἄκρων ἀπόψεων, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τὴν τοῦ Fr. Poschenrieder⁸⁴, δεχομένου ὡς σημαντικὴν τὴν ἀπὸ τοῦ Ἱπποκράτους ἐξάρτησιν, καὶ τὴν τοῦ L. Edelstein⁸⁵, καθ' ὃν ὁ Ἱπποκράτης δὲν ἦτο διὰ τὸν Πλάτωνα⁸⁶ καὶ τὸν Ἀριστοτέλην⁸⁷ ἢ ἀλάθητος ἰατρικὴ ἀϋθεντία, οἷα ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Γαληνοῦ. Ὁρθότερον ὁ W. Jaeger ἐπεξέτεινε τὸ θέμα εἰς μίαν εὐρύτεραν ἐρευναν τῶν σχέσεων ἑλληνικῆς ἰατρικῆς καὶ φιλοσοφίας, εἰδικώτερον δὲ τῆς πλατωνικῆς⁸⁸.

Ὁ Πλάτων ἔλαβε τὴν ἰατρικὴν τέχνην ὡς πρότυπον ἐν τῇ ἰδρῦσει τῆς ἠθικῆς - πολιτικῆς ἐπιστήμης του. Κατὰ τὸν Γαληνὸν (E 440, 4

⁸³) *Εκδ. Müller, Λιψία, 1874.

⁸⁴) Die platonischen Dialoge in ihrem Verhältnisse zu den hippokratischen Schriften, Programm Metten, Landshut, 1882.

⁸⁵) Περὶ ἀέρων und die Sammlung der hippokratischen Schriften, Berlin, 1931.

⁸⁶) Πολλῶν συζητήσεων ὑποκείμενον ἐγένοντο τὰ δύο χωρία, εἰς ἃ ὁ Πλάτων ῥητῶς μνημονεύει τὸν Ἱπποκράτην (Πρωτ. 311b - c καὶ Φαίδρ. 270c).

⁸⁷) Εἰδικώτερον ἢ ἀπὸ τοῦ Ἱπποκράτους ἐξάρτησις τοῦ Ἀριστοτέλους διαπιστοῦται συνήθως ἐν Πολιτικ. VII, 4, 1326a 15 κ. ἑ.

⁸⁸) Βλ. Paideia, τόμ. Β', 1944 καὶ ἰδίᾳ τὸ κεφάλαιον «Ἡ ἑλληνικὴ ἰατρικὴ ὡς παιδεία».

κ. ε.) «ὥσπερ γὰρ ὑγίεια σώματός ἐστιν ἡ συμμετρία τῶν ἀπλουσιτάτων αὐτοῦ μορίων, ἃ δὴ καὶ στοιχεῖα προσαγορεύομεν, τοῦ θερμοῦ, λέγω, καὶ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ καὶ ὑγροῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἴη ἄν, οἴμαι, καὶ ἡ τῆς ψυχῆς ὑγίεια συμμετρία τις τῶν ἀπλῶν αὐτῆς μορίων ...καὶ δὴ καὶ ἡ νόσος ἡ τῆς ψυχῆς ὡσαύτως ἀσυμμετρία τις ἔσται καὶ στάσις πρὸς ἄλληλα τῶν αὐτῶν τούτων μορίων (ἐπιθυμητικοῦ, θυμοειδοῦς, λογιστικοῦ)». Αἱ ἔννοιαι τῆς ὑγιείας καὶ τῆς νόσου ἀπαντῶσιν ἔν τε τῇ φυσικῇ καὶ ψυχικῇ περιοχῇ, ἐκφράζουσαι ἐκείνη μὲν τὴν συμμετρίαν, τὴν ἁρμονίαν καὶ τὸ κάλλος, αὕτη δὲ τὴν ἀσυμμετρίαν, τὴν πλημμέλειαν καὶ τὸ αἴσχος τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς³⁹. Ἐντεῦθεν καθίσταται εὐνόητος ὁ κοινὸς «κανονικός», κανονιστικὸς καὶ δεοντολογικὸς, παιδευτικὸς ἄρα χαρακτήρ τῆς τε πολιτικῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἰατρικῆς.

Ἡ κλασσικὴ ἰατρικὴ τοῦ Ε' καὶ Δ' π. Χ. αἰῶνος, προεξαρχούσης τῆς σχολῆς τοῦ Ἱπποκράτους⁴⁰, ἀληθῆ μέθοδον ἐθεώρει καὶ ἤσκει ἐκείνην, ἣτις οὐδέποτε χωρίζει τὸ μέρος ἀπὸ τὸ ὅλον, βλέπει δὲ τὸ μέρος πάντοτε ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ ἀλληλεπιδράσει καὶ ἐξαρτήσει αὐτοῦ ἀπὸ τῶν λοιπῶν μερῶν καὶ τοῦ ὅλου.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀνθρωπογεωγραφικὴ σκέψις τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἡ ἐρευνῶσα καὶ ἐρμηνεύουσα τὴν συμβολὴν τῶν «τόπων» καὶ τοῦ φυσικοῦ ἐν γένει περιβάλλοντος εἰς τὴν γέννησιν ἀνθρώπων ἠθικωτέρων ἢ φαυλοτέρων, «πρὸς τὸ γεννᾶν ἀνθρώπους ἀμείνους καὶ χείρους» κατὰ τὴν ῥῆσιν τῆς προμετωπίδος τῆς παρούσης μελέτης, εἶναι ἀπόρροια τῆς ἰδέας τῆς ἐνόητος, ὑφ' ἣν τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἔβλεπε φύσιν ἅμα καὶ ἀνθρώπον, χώραν καὶ κατοίκους αὐτῆς. Καὶ τῶν περὶ Κρήτης⁴¹ ἀνθρωπογεωγραφικῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος⁴²

³⁹) Πρβλ. καὶ τὴν σκηνογραφίαν τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου «Χαρμίδου».

⁴⁰) Διὰ τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς ἰατρικὰς σχολὰς βλ. J. Ilberg, Die Ärzteschule von Knidos (Πρακτ. Σαξ. Ἀκαδημ. 1924) καὶ M. Wellmann, Die Fragmente der sikelischen Ärzte, Berlin, 1901. Βλ. καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Werner Jaeger, Diokles von Karystos, 1938.

⁴¹) Ὁ καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς κ. Βασ. Αἰγινήτης, ὁρμώμενος ἐκ τῆς σταθερότητος τῆς περιόδου τῶν βροχῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μίνως, θέματος, ὅπερ ἠρεύνησεν ἰδίᾳ εἰς τὴν μελέτην του «Περὶ τῶν μετεωρολογικῶν περιόδων» (Ἐπετηρὶς Πανεπιστ. Ἀθηνῶν, 1947), ἀνεζήτησε καὶ τὴν σταθερότητα ὁλοκλήρου τοῦ κλίματος τῆς Κρήτης ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον. Τὴν σταθερότητα ταύτην ἀποδεικνύει εἰς δευτέραν ἐργασίαν του ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ κλίμα τῆς Κρήτης κλπ.», ἀνακοινωθεῖσαν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν (1953). Τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης, δι' ἣς, πλὴν ἄλλων, διαφωτίζεται λίαν πειστικῶς καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ὀμηρικοῦ «ἐννέωρος» (Ὀδυσ. τ, 179 καὶ ἀλλαχοῦ, πρβλ. καὶ Πλάτ. *Μίν. 320ε κ. ε., Νόμ. Δ 706α κ. ε.), περίληψις ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδ.

ἀφειρηγία εἶναι ἡ αὐτὴ Ἑλληνικὴ ἰδέα τῆς ἐνότητος καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἀγωνία τοῦ πολιτικοῦ δημιουργοῦ, ὅστις, παρὰ τὴν συνήθη ἐξασφάλισιν τῆς ὑλικῆς ὑπάρξεως καὶ ἐπαρκείας τῆς ὑπὸ ἴδρυσιν πόλεως, κατατείνει εἰς τὸ «ὡς βελτίστους γίγνεσθαί τε καὶ εἶναι τοὺς πολίτας» αὐτῆς, συνάπτων οὕτω γεωγραφίαν, ἰατρικὴν καὶ ἠθικὴν εἰς τὴν ὑπερτέραν ἐνότητα τῆς φιλοσοφικῆς ἀνθρωπολογίας.

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ

«Ἡλιος», τεύχη 448 καὶ 449 τοῦ 1953 Συναφῶς προβλ. καὶ Σπυρ. Μαρινάτου, Διογενεῖς βασιλῆες (ἐν Studies presented to David Moore Robinson) καὶ Τοῦ αὐτοῦ, Ἐννέωρος Μίνως (ἄρθρον εἰς τὸ περιοδ. «Ἡλιος», τεύχ. 457, 1953).

⁴²⁾ Ἄλλως, ἐκτὸς τῶν περὶ Κρήτης, ἀνθρωπογεωγραφικὰς ἀποφάνσεις τοῦ Πλάτωνος βλέπε: Πολιτ. Δ 435e κ. ἐ., Τίμ. 24c, Κριτί. 109c, 111e, *Ἐπινομ. 987d. Προβλ. καὶ Ἡρόδ. ΙΙΙ, 106, 1. Ι, 142, ΙV, 28, Ἀριστοτ. Πολιτικ. VII, 1327b 23 κ. ἐ. Ἑρμηνείαν αὐτῶν βλ. ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ: Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος σ. 15 κ. ἐ.